

obogatiti še z nekaterimi deli (za jezikoslovni vidik študije npr.: P.Hr. Ilievski, *Balkanološki lingvistički studii*, Skopje 1988) ali se izogniti (sicer zelo redkim) napačno natiskanim imenom avtorjev (na str. 98, op. 120 in str. 100, op. 127 navedena avtorja sta Reinhardt Harreither (Miscell. Bulg. 5, 197–210) in Kurt Smolak). Vojaki iz ljudstva Besov se omenjajo v poznoantični(?) dobi ne le na Vzhodu, temveč tudi na Zahodu, na primer v Raveni (CIL XI, 58, 82, 103; kratko R. Bratož, ZČ 42, 1988, 493, z lit.). Pri vprašanju obstoja krščanstva in zlasti delovanja cerkvenih struktur v staroselskih enklavah znotraj sovražnega pogankega sveta v balkanskem prostoru v 7. stol. bi bilo morda umestno pritegniti nekatere kanone (8, 18, 30 in 37) trulanskega koncila 692 (k temu R. Bratož, *Ecclesia in gentibus*, Grafenauerjev zbornik, Ljubljana 1996, v tisku).

Schrammova študija je kljub jezikovni jasnosti precej zahtevno branje, ki predpostavlja pri bralcu solidno zgodovinsko in jezikoslovno izobrazbo. Delo se odlikuje po odlični raziskovalni metodi, ki pomeni v našem primeru v kavzalnem sosledju dokazovanja dosledno utemeljevanje vsakega veznega člena posebej, ob sprotne opozarjanju na njegovo morebitno šibkost. V času ponovnih poskusov uveljavljanja tistih zgodovinskih mitov v srednji in jugovzhodni Evropi, ki jih je znanost ovrgla že pred več kakor enim stoletjem, pomeni Schrammovo delo ob kritičnem upoštevanju izsledkov zgodovinskih in lingvističnih raziskav tehten in stvaren prikaz tistih historičnih procesov v pozni antiki in zgodnjem srednjem veku, ki so bistveno preoblikovali stari svet in postavili temelje razvoja do današnjega časa.

Rajko Bratož

Inge Šegvić – Belamarić, Joško Belamarić, *Stare i rijetke knjige iz knjižnice Klasične gimnazije u Splitu: bibliofilski prilog povijesti humanizma u Dalmaciji*. Split : I. gimnazija in Glavno povjerenstvo državne uprave za zaščito kulturne i prirodne baštine, 1995. 281 strani, ilustr.

1993 je bila razstava starih in redkih knjig iz knjižnice I. gimnazije v Splitu. Ob njej je izšla tudi priložnostna publikacija. Predstavljeno gradivo ter spremna študija sta dala spodbudo za novo monografijo, v kateri je širše upoštevano komparativno gradivo iz drugih starih šol ter nekaterih beneških inštitucij. Tu mislim predvsem na biblioteko Marciano, ki hrani zapuščino G. Parage. Tako smo dobili po dveh letih novo, dopolnjeno in razširjeno študijo o knjižnici splitske Klasične gimnazije.

Že za cenena leposlovna dela sta dve izdaji v tako kratkem obdobju prava redkost, med znanstvenimi pa bi težko našli kakšno paralelo.

Klasična gimnazija v Splitu sodi med najstarejše na Hrvaškem. Ustanovljena je bila leta 1700, v začetku 19. stoletja se je od nje odcepil licej, šele leta 1856 pa je dobila tudi zaključna filozofska razreda in tako postala popolna srednja šola. V treh stoletjih delovanja se je v njej šolala cela vrsta Hrvatov, ki so pozneje postali znani književniki, politiki, arheologi, inženirji in naravoslovci. Prav zaradi potreb te šole so nastala številna temeljna dela, npr. trojezični – italijansko – latinsko – hrvaški slovar, ki ga je sestavil Ardelio Della Bella leta 1725. V vseh teh jezikih so namreč na šoli poučevali, čeprav je bila hrvaščina uradno uvedena šele leta 1849.

Bibliotekarska tradicija sega v Splitu že v antično obdobje, saj je imel cesar Dioklecijan v svoji palači obsežno knjižnico, pomembno mesto so imele nato v srednjem veku cerkvene knjižnice, po inventarjih pa lahko ugotavljamo tudi bogastvo splitskih privatnih bibliotek od 15. stoletja naprej. Zlatar Petar Zakočević je imel npr. tudi Hieronimov prevod Biblije, brivec Antun Petrov pa v skladu z obrito, ki je v tistem času vključevala tudi osnovne zdravniške posege, sedem medicinskih knjig.

Od 15. stoletja naprej pa naj bi imela vsaka meščanska familija po pravilu v knjižnici tudi klasike. Ti inventarji so za Split dobro predstavljeni, marsikatero delo – rariteta je nato »pristalo« v fondu Klasične gimnazije, kajti njena knjižnica je pravzaprav začela nastajati šele sredi 19. stoletja, 1811 se je namreč razdelila na licej in gimnazijo. O slednji še leta 1851 poročajo, da nima nobenih zbir, kabinetov in biblioteke, leto kasneje ima 500 knjig, ob koncu stoletja jih je bilo petkrat več, pred 2. svetovno vojno pa je štela biblioteka kar 11.123 zvezkov. Kot zaključujeta avtorja, je danes število mnogo manjše, ker so pač fond delno uničili med vojno.

V knjigi je strnjeno podan tudi opis zgodovine šol v Splitu in Dalmaciji, kar postavlja Klasično gimnazijo v dober zgodovinski kontekst. Fond njene knjižnice pa je odraz renesančne kulture v Dalmaciji, ki je bila izrazito večjezična, saj je bila latinščina jezik učene in visoke literature, znanosti in diplomacije, italijanščina je omogočala vse komunikacije v trgovini in pravu, medtem ko je bilo v hrvaščini napisanih nekaj najlepših stihov, komedij in nabožnih prilik. Najstarejše delo, ki ga hranijo, je inkunabula in sicer Aristotelova Politika s komentarjem Tomaža Akvinskega, tiskana leta 1492 v Rimu. Med 24 knjigami iz 16. stoletja izstopata po kvaliteti tiska deli Ovida in Tacita, ki ju je izdal Aldo Manuzio, beneški tiskar in velik humanist. Med redkimi in bibliofilskimi izdajami bi seveda lahko našli vse druge knjige iz 16. stoletja, iz sledečih, 17. in 18. pa dela domačinov Zadarčana Jurija Barakovića, Ignjata Durđevića, prvo izdajo Kuničevega prevoda Iliade, Džamanjićev prevod Odiseje. Pa tudi vrsto del Ovida, Cezarja, Cicerona.

Posebno mesto zavzemajo Horacijeve izdaje, ki jim je posvečeno posebno poglavje, ki je nastalo kot prispevek na simpoziju ob 2000 letnici pesnikove smrti. To je pravzaprav poleg poglavja o inkunabuli edina celovito obravnavana tema. Avtorja sama navajata, da bi bilo treba na enak način obdelati še izdaje Cicerona, Vergila, Plinija, Tacita in drugih.

Katalog knjig je sestavljen iz treh delov. V prvem so obravnavane knjige – te so po obdobjih še nadalje razdeljene – 15. in 16. stoletje (25 naslovov), 17., 18. in prva polovica 19. stoletja (159 naslovov), sledijo stari slovarji (14 naslovov) in referencialna literatura (51 naslovov). V zadnjem razdelku le dve deli ne pripadata 19. stoletju, prav tako sta tudi med slovarji le dva nastala že v 18. stoletju. V biblioteki je več kot dve tretjini knjig v latinščini, vsebinsko pa pripada večina klasični antični literaturi, le nekaj italijanski renesansi – Petrarca, Tasso, v tem jeziku sta tudi prevoda francoskih mislecev Voltaira in Montesquieja (tiskana šele v 19. stoletju). Popis fonda torej dobro odraža usmeritev gimnazije. V katalogu je podan izčrpen opis vsake knjige, pojasnjeni so tudi prejšnji vpisi o lastništvu, ekslibrisi in podobno. Uvodne študije so integralno prevedene v angleščino.

Ob tej monografiji o knjižnici splitske Klasične gimnazije, ki je v veliki meri ohranjena, danes pa kot celota proglašena za kulturni spomenik, naj nanizam nekaj usod, ki so jih imele sorodne ustanove na Hrvaškem in v Sloveniji. Seveda so to le drobcici, saj o marsikateri še ni nič zapisanega, pa vendar daje zanimivo sliko, ki kaže, da niso le vojne, ampak tudi reforme šol pa politične spremembe naredile na knjižnicah prenekatero usodno zarezo.

Dogajanja v Zadru nam slikovito opisuje Aleksandar Stipčević. Leta 1945 je kot dijak pomagal čistiti in urejati knjižnico, a čim je bila nared, jo je nova direktorica ukazala preseliti, nato je sledil nov ukaz – odstraniti je bilo treba vse fašistične, beri italijanske in latinske knjige. Učenci so rešili zase (ne za knjižnico) nekaj te klasične literature.¹ Drugačno usodo je doživela knjižnica osješke gimnazije. Tu je iznajdljiva bibliotekarka leta 1943, ko so Nemci zavzeli stavbo gimnazije (v njej je bil tudi fond ukinjene Klasične gimnazije), dala prenesti gradivo v Muzej Slavonije. Ob koncu vojne je bil novi del vrnjen gimnaziji, stari pa je ostal v muzeju.² S tem je bil najbrž dvakrat rešen, saj bi sicer v njem naredili ob več šolskih in političnih reformah nemalo škode.

Oglejmo si še nekaj primerov iz Slovenije. V Novem mestu ima gimnazija in z njo knjižnica večstoletno tradicijo. V najzgodnejšem obdobju so sicer profesorji in verjetno deloma tudi dijaki uporabljali knjige, ki jih je imel novomeški frančiškanski samostan, saj fond njegove knjižnice nikakor ni bil omejen le na verska dela, ampak so bile tu tudi knjige z ostalih področij humanistike in naravoslovja.³ Od začetka 19. stoletja naprej pa imamo podatke o samostojni knjižnici gimnazije,⁴ od srede 19. stoletja pa tudi o njeni dijaški knjižnici. Žal je tu pustila sledove najprej vojna vihra, nato pa še poveljna delitev. Del knjig je namreč februarja 1946 romal v nanovo ustanovljeno Študijsko knjižnico Mirana Jarca. Čeprav je vsaka delitev neprimerna, pa je najbrž tu usoda pomagala, da se je prenekatera dragocenost ohranila. Le pol leta kasneje je namreč »očistil« vsega škodljivega gimnazijsko knjižnico profesor Bogo Pregelj, ki je bil zato poslan iz Ljubljane.⁵ Na podlagi dokumentacije pa bi bilo verjetno možno rekonstruirati njen nekdanji fond. Med slovenskimi knjižnicami izstopata biblioteki mariborskih gimnazij, ne le zaradi ohranjenosti fonda, pač pa tudi zato ker ju je celovito predstavil dr. Bruno Hartman.⁶ Nepretrgano štiristoletno zgodovino ima tudi knjižnica gimnazije Gian Rinaldo Carli v Kopru, na kar je opozoril Ivan Markovič.⁷ Pa Ljubljana? Klasična gimnazija in njena knjižnica sta sicer prestali vojno skoraj neokrnjeni, a tu so delovale poveljne reforme. Najprej selitev ob ukinitvi osemletne gimnazije. Del fonda je ostal v stari zgradbi in postal knjižnica Osnovne šole Prežihov Voranc. Z leti je bilo marsikaj starega, kot neuporabno, odpisanega. Del so prenesli na novo II. gimnazijo na Šubičevi ulici. Tu ni bil več voden skupaj, saj lahko iz letnega poročila za šolsko leto 1968/69 razberemo, da ima šola kar dvanajst knjižnic. Prav pri fondih latinsko-grške in pa slovenske lahko zasledimo, da v prvem primeru glavnina, v drugem pa najdragocenejša dela izvirajo iz nekdanje klasične gimnazije.⁸ Usoda teh knjig pa še ni bila končana. Ob uvedbi usmerjenega izobraževanja so šle

¹ A. Stipčević, *Cenzura u knjižnicama*. Zagreb 1992. str. 1.

² V. Burić, *Stara gimnazijska knjižnica kao cjelina u knjižnici Muzeja Slavonije*. Osiječki zbornik 21/1991, 175 ss.

³ M. Dodić, *Dvestopetindvajset let novomeške gimnazije*. Novo mesto 1971. str. 249.

⁴ o.c. str. 250.

⁵ o.c. str. 253.

⁶ B. Hartman, *Zgodovina knjižnic mariborske (klasične) gimnazije (1758-1941)*. ČZN 55/1984, 248 ss. in isti, *Knjižnica mariborske realke (1870-1941)*. ČZN 56/1985, 139 ss.

⁷ I. Markovič, *Knjižnica Gimnazije Gian Rinaldo Carli v Kopru*. Knjižnica 37/1993, 163 ss.

⁸ J. Mahnič, *Knjižnice v zavodu. Letno poročilo II. gimnazije v Ljubljani (1969)*, str. 35.

nekateri na Gimnazijo Poljane. Tako fonda nekdanje klasične gimnazije ni več mogoče rekonstruirati, marsikaj je verjetno za vedno izgubljeno.

Šolske knjižnice in njihova zgodovina so pomembne zato, ker nam dajejo številne podatke o tem, kaj so nekdanji dijaki brali, od kod so črpali znanje. Prav zaradi populacije, ki jih uporabljajo, pa so bile skozi zgodovino najbolj podvržene raznim reformam. Vendar pa te nikakor niso šele iznajdba moderne dobe. Že cesar Avgust je namreč imel dela znamenitega pesnika Ovida za izvor nemorale in je mislil, da bo Rim očistil s tem, da jih je dal izločiti iz javnih knjižnic.

Anja Dular

Jože Maček, Relucija tlake v slovenskih deželah v stoletju pred zemljiško odvezo. Ljubljana : Biotehniška fakulteta, 1994. 364 strani. (Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani. Supplement 20 – Agronomija.)

V slovenskem, prepogosto črnobelem, slikanju preteklosti je bilo položaju podložnikov na Slovenskem odmerjenega razmeroma veliko prostora, saj se je čudovito ujemal s tendenco obravnavati naše prednike vselej in zgolj kot kmete. Gojišče naše stoletne, že v zibko položene »revolucionarnosti« nam tako ni moglo presahneti. Raziskovanje konkretnjšega dogajanja dokazuje, da je naše vedenje pogosto pomanjkljivo, nenatančno in celo v precejšnjem razkoraku z resnico.

Pomen tlake, ki jo obravnava delo Jožeta Mačka, najbolje ilustrira njegov izračun za Kranjsko, po katerem je od skupnega odškodninskega zneska zemljiške odveze odpadlo na tlako 51,5 %, desetino 39 % in lavdemije 9,5 %. Podobno zgovoren je tudi podatek, da je znašal delež reluirane tlake na gospodarstvu Pukštajn na Štajerskem v njegovem čistem donosu v letih 1836–1847 od 24,82 % do 38,92 %. Iz navedenega izhaja, da ima tematika, ki jo avtor vsestransko osvetljuje poleg socialnega tudi velik ekonomski pomen.

Izgradnja oziroma modernizacija kasnejšega Avstrijskega cesarstva je v 18. stoletju tesno povezana z rahljanjem podložniškega položaja. Fevdalni odnosi so bili marsikje že stoletja ovira uspešnemu gospodarskemu razvoju. Tedaj pa je napočil čas, ko so ekonomske potrebe deželnega kneza naraščale tako naglo, da je morala osrednja uprava dežel iskati vse možne finančne vire. Zaradi njih je bilo potrebno razbremeniti podložnike na račun zemljiških gospodov. Reševanje tega vprašanja je moralo potekati na upravnem, socialnem in ekonomskem nivoju. V zvezi s prvim je potrebno omeniti uvajanje kresij ali okrožij ter upravnih in davčnih okrajnih uradov, s katerimi se je država približala svojim državljanom. Poslej so bili ti v upravnem in sodnem pogledu nanjo tesneje navezani, zemljiška gospodarstva pa pod neposrednejšo deželnoknežno kontrolo. Začelo se je širiti prepričanje, ki je raslo iz že poprej znane vere v pravičnost in dobrohotnost cesarja, da namerava vladar brez odškodnine odvezati podložnike njihovih fevdalnih obveznosti.

To vero so utrjevali tudi nekateri okrožni komisarji, ki so kot državni uradniki podpirali državno politiko in brzdali samovoljo zemljiških gospodov. Predvsem v tem kontekstu je mogoče razumeti tudi na primer ravnanje Antona von Laufensteina, novomeškega kresijskega glavarja, ki je na račun plemstva pred in v letu revolucije 1848 zapisal ocene, ki bi ga brez poznavanja širšega ozadja odnosov v takratni družbi lahko označile celo za podpihovalca nezadovoljstva nemirnih kmetov. Socialni in ekonomski nivo lajšanja podložniškega položaja v državno korist sta bila tesno, pogosto neločljivo prepletena. Nasprotovanje dominikalni posesti, zlasti pa njenemu širjenju, delitve pristav med zainteresirane kmete, odprodaje posesti razpuščenih samostanov, ne moremo gledati kot neposredno demontažo fevdalizma, čeprav je bilo vse to njen dejanski končni cilj, ampak kot poizkus uvajanja rentnih odnosov, kjer se vsa razmerja regulirajo preko denarja. Osebnost, podložniško razmerje, naj bi se spremenilo v civilnopravno. Zemljiškega gospoda, neposrednega »vladarja« kmeta, naj bi zamenjal njegov upnik in podložnik naj bi se spremenil v neke vrste zakupnika oziroma dolžnika. Njegove obveznosti naj bi bile posledaj čim manj fizične, naturalne, ampak, če že, predvsem finančne. Odpravljene naj bi bile naenkrat z odkupom v njihovi kapitalizirani vrednosti (abolicija) ali pa preračunane za krajše ali daljše obdobje na podlagi relevantnih, predvsem žitnih cen v gotovino in nato letno plačevane (relucija). Popolna izpeljava takih zamisli bi bila tako velik poseg v takratne družbene razmere, da se ga država ni upala splošno ukazati, ampak je bil predviden le za taka gospodarstva, ki so bila v njeni lasti, pod njeno neposredno upravo (verski zaklad) ali nadzorom (cerkvena in mestna posest). Vladar in drugi načrtovalci reformnih ukrepov so upali v moč zgledov, ki naj bi za seboj potegnili tudi ostala zasebna gospodarstva. Toda na tak način način ne poprej, ne tedaj in tudi kasneje v zgodovini ni bilo veliko izpeljanega.

Abolicije in relucije tlake ni mogoče analizirati ločeno od drugih takratnih družbenih prizadevanj po regulaciji lastninskih razmerij na podeželju, ki so težila k trajnosti, kot tudi od filozofskih in ekonomskih nazorov takratne družbe. Ker slednji niso bili enotni in so njihovi nosilci imeli odkrite in prikrite nasprotnike, načrti kljub osebnemu zavzemanju cesarja Jožefa II. niso mogli biti v zadovoljivem obsegu realizirani. Vzroki so bili tudi objektivni. Razmere po deželah so bile različne. Kar je bilo možno izpeljati na Češkem, ni bilo najprimernejše za notranjeavstrijske dežele, pa tudi med njimi so bile razlike. Zavedati se moramo, da